

ТРАДИЦИЈА И ДРУШТВЕНА ПРОМЕНА *

Резиме

У раду се разматрају појмови традиционалног и модерног, као и теоријско-методолошке последице поделе на традиционална и модерна друштва која доминира социологијом од њеног настанка. Полази се од претпоставке да се традиционално и модерно не искључују нужно и да није могуће а priori дефинисати традицију као препреку друштвеној промени. Конкретна анализа може да покаже на који начин поједини облици традиције утичу на различите аспекте друштвеног развоја. На крају, указује се на улогу политичких елита, образовних система и масовних медија у (ре)интерпретацији историје и коришћењу традиције као (дис)функционалног чиниоца развоја.

Кључне речи: традиција, традиционално, модерно, друштвени развој, друштвена промена, модернизација, отпор промени, одрживост друштвене промене.

Од свог настанка социологија је дефинисана као наука о модерном друштву; она је “не само модерна појава већ и снага модернизације” (Berger, Kellner 1991:155). Поучавање традиционалних друштава је углавном постало предмет антропологије. У оквиру социологије дихотомија традиционална/модерна друштва под различитим називима коришћена је углавном са циљем да се истакну специфичности модерних друштава. У делима класика социолошке мисли ова подела се испољава под различитим називима: Тенисова дистинкција између *заједнице* и *друштва*, Диркемово разликовање *механичке* и *органске солидарности*, Веберова анализа *традиционалног* и *рационалног делања* и слично. Поред тога, у оквиру друштвене динамике предмет проучавања социологије је било објашњење настанка модерног друштва на Западу (посебно у радовима Вебера и Маркса), да би се, нарочито после II светског рата, у оквиру теорија модернизације, пажња усмерила на проучавање процеса преласка традиционалних друштава Трећег света у модерна друштва. Традиционално и модерно су схватани као супротстављени појмови, а модернизација као процес преласка статичних традиционалних друштава у модерна динамичка друштва по узору на друштва Запада. Традиционална друштва је требало да у скраћеном временском оквиру убрзано

---

* Делимично измењено саопштење са научне конференције “*Balkan Identity and its Future within Europe*” одржане у Дубровнику од 22. до 27. 11. 2002. године у организацији Алтернативне академске образовне мреже и Inter-University Centre Dubrovnik; саопштење је урађено у оквиру реализације пројекта Института за социологију Филозофског факултета у Нишу *Културни и етнички односи на Балкану – могућности регионалне и европске интеграције* (1310) који финансира Министарство науке и заштите животне средине Републике Србије.

понове развој западних друштава. Посебно је истицан значај промене система вредности као нужне претпоставке модернизације. Успешност процеса модернизације је одређивана степеном нестајања традиционалних структура, институција, вредности и њиховом заменом модерним. Смер друштвених промена, претпостављени циљеви развоја и модел примењен за њихово остваривање нису били предмет преиспитивања и анализе већ су при-хваћени као самоевидентни.

Критици схватања о унилинеарном развоју заснованом на примени западног модела допринело је неколико фактора: критика теорије модернизације (у оквиру теорије зависности, теорије светског система и слично) и критика европоцентризма у друштвеним наукама уопште, успех алтернативних источноазијских пројеката развоја, неуспеси модернизације засноване на примени западног модела у низу земаља Трећег света и негативне последице наглих друштвених промена у овим друштвима (прена-сељеност, раст сукоба и подела, сиромаштво, незапосленост, неефикасност нових институција и слично).¹⁵

Најновије обнављање теорија модернизације које се одвија у облику неолибералног концепта развоја праћено је истовременим развојем теорија које указују на значај постојећег, на традицији заснованог, социјалног и културног капитала за успешно остваривање модернизације. У контексту кри- тике теорија модернизације релативизиована је подела на традиционална и модерна друштва.

---

¹⁵ “На једној конференцији одржаној педесетих година, које се неки од учесника још увек с нелагодношћу сећају, постигнута је широка сагласност у погледу конфучијанизма као једне од највећих препрека за развој јужнокорејског и кинеског друштва. Данас се баш то културно наслеђе често наводи као један од узрока економског успеха који остварује Источна Азија” (Бергер 2002:239). Бергер се подједнако критички односи и према теорији модернизације и према теорији зависности због њихове немогућности да објасне економски развој Јапана (“први пример успешне модернизације изван контекста западне културе”) и других источноа-зисјких земаља. “У овом случају потребна је социологија класичног типа, заснована на позна- вању историје, методолошки флексибилна и прожета космополитским духом у коме свака манифестација човековог живота буди радозналост” (Бергер 2002:240).

Дихотомија традиционално и модерно у савременој теорији друштвене промене

Уместо уобичајеног оштрог одвајања традиционалних и модерних друштава у новијим анализама се указује на потребу да се дубље анализира однос ових појмова у смислу њихове репрезентативности, експликативности и идеолошке усмерености. При том је критици изложен пре свега начин на који се однос ових појмова посматра у оквиру теорија модернизације.

Прва група аргумената се односи на чињеницу да сами појмови традиционалног и модерног не указују на разноврсност друштава која су њима означена. Појам традиционалног друштва се односи на широк обим преиндустријских друштава. У том смислу Ајзенштат истиче: “Процес модернизације може да започне од племенске групе, кастинских друштава, различитих облика сељачких друштава, и од друштава са различитим степеном и типом примарних оријентација. Ове групе могу да се разликују врло много у погледу количине ресурса и способности које поседују, а које су неопходне за модернизацију” (нав. према Webster 1990:57). Сама модерна друштва се међу собом такође значајно разликују, а неки аутори (нпр. Хантингтон) показују да савремена друштва, изложена процесу модернизације, упркос привидном расту сличности, постају све више међусобно различита. Унутар себе, такође, ни модерна ни традиционална друштва нису хомогена. Као хеуристичко средство, категорије модерно и традиционално (онако како их примењује теорија модернизације) непрецизне су и удаљене од стварности. Оне не успевају да изразе комплексност стварности и мноштво социјално-економских снага које су одговорне за развој посебних друштава.

Не постоје модерна друштва која су ослобођена традиције. Не само да традиција постоји у њима као остатак из прошлости, већ делује и као активна компонента садашњости. Традиционалне вредности, односи и структуре имају значајну улогу у одржавању ових друштава. Још је Диркем тврдио да “у уговору није све уговорне природе” (1972:226); кроз уговорно право и морал друштво намеће регулацију која представља основу конкретних уговорних односа без којих ови не би могли да постоје. Други аутори такође наглашавају значај не-рационалних елемената за одржавање стабилног друштвеног поретка и истичу да ни економија не може да се сведе на рационални избор. “Да би институције демократије и капитализма функционисале ваљано, оне морају коегзистирати са извесним предмодерним културним обичајима који обезбеђују њихово ваљано функционисање... Они (закон, уговор и економска рационалност) морају исто тако бити подупрти реципрочном моралном обавезом, осећањем одговорности према заједници и поверењем заснованим на обичајима, а не на рационалној калкулацији. Ово последње није анахронизам у модерном друштву, већ услов без којег модерно друштво не може успешно функционисати” (Фукујама 1997:21). Фукујама указује на значај социјалног капитала и поверења, а поверење је производ претходно

постојећих заједница и није резултат рационалног избора. Чак и када етичка правила која се преносе традицијом изражавају економску раци-оналност и адаптабилност и служе економским циљевима, она се преносе са генерације на генерацију као нерационални друштвени обичај (Фукујама 1997:51).

Не само да традиционални и модерни елементи постоје истовремено у друштву, већ могу и да подстичу једни друге. Модернизација може да подстиче јачање или обнову традиције (као што је случај са обновом утицаја религије), а са друге стране традиционалне социјалне везе (као што је сродство) и традиционални симболи могу да буду подршка модернизацији. Када се говори о традиционалним елементима као препреци модернизацији, треба поставити питање да ли они као такви и управо зато што су такви делују против друштвене промене, или су пак средство којим се друштво (друштвене групе, појединци) користе да би се заштитило од “социјалног измештања” (Polanyi 1999) које настаје као последица модернизације. Тако на пример, конзервативизам, који се посматра као препрека модернизацији, често настаје као реакција на негативне последице модернизације – он представља одговор на несигурност коју нагле друштвене промене доносе. Недостатак мотивације постигнућа (која се сматра условом економског развоја) може да буде резултат деловања традиционалних вредности (фаталистичке оријентације и слично), али такође може да буде и рационална реакција на ограничене могућности које очекивања постигнућа чине нереалним. “Однос између вредности и економског контекста је, зато, комплексан и динамичан процес који није адекватно схваћен у теорији модернизације помоћу дуализма традиционалне вредности/традиционална економија – модерне вредности/модерна економија” (Webster 1990:64).

Анализирајући опозицију традиционална/индустријска друштва, Мандра истиче да се треба чувати “таквих супротстављања која изгледају симетрична, а која су само научне варке, као лажни прозори за архитектонску симетрију” (2001:128). Сваки идеални тип је по његовом мишљењу јединствен због саме методе помоћу које је изграђен. Немогуће је изградити међутипове пошто они објашњавају друштва која су међусобно радикално различита. По узору на појам фолк-урбан континуума (Роберт Редфилд), неки аутори сматрају да је могуће утврдити место сваког друштва на континууму традиционално/модерно. Мандра критикује ово становиште јер оно имплицитно подразумева да се нека особина испољава од најслабијег до најјачег интензитета, а при том се занемарује да свака особина добија своју вредност у зависности од свог односа према другим особинама структуре. Идеални тип традиционалног друштва изграђен је на основу опозиције најважнијим карактеристикама модерних друштава. У анализама се зато утврђује присуство/одсуство особина модерног друштва у предмодерним друштвима што представља примену критеријума који за ова друштва немају никакав значај јер не постоје структуре и односи на које би се ове особине могле применити. Идеја континуума подразумева рангирање у односу на модерно

друштво као критеријум; у том случају традиционално друштво је сведено на “недостатак” (особина, структура, односа) без икакве само-својности.

Бинарна опозиција традиционално/модерно присиљава истраживача да сврстава појаве у једну или другу категорију (на пример, нешто је или “традиционално” или “модерно”) и спречава га тиме да се усредреди непосредно на културне процесе у којима су ове категорије у међусобном односу преобликоване и поново инкорпориране у “текуће, дијалектичко, локално искуство” (Кислиук). Сврставање неке појаве у једну од ових категорија често истовремено представља и њено вредносно одређење које следи дубоко укоренењу традицију европоцентризма у друштвеним наукама чије почетке налазимо у Хобсовом опису живота дивљака¹⁶ или још раније у старогрчкој филозофији.

Уместо механичке примене дихотомије традиционално/модерно друштво, конкретна анализа појединачних друштава може да омогући да се утврди који су елементи традиционалног и модерног присутни у конкретном друштву, у ком обиму и каквом међусобном односу

Једна од најчешће истицаних разлика између традиционалних и модерних друштава је однос према друштвеној промени. Традиционална друштва се “традиционално” дефинишу као статична, непроменљива док се модерна друштва дефинишу као динамична, за друштвену промену отворена друштва. Ово је поједностављено гледиште које занемарује разлике у погледу начина остваривања и последица промене. Не постоје потпуно непроменљива друштва већ различит темпо одвијања промена – споре промене могу да трају генерацијама. Промене у модерном друштву су сталне и бројне, али само друштво се у својој основној структури не мења; са друге стране, код традиционалних друштава промене су ретке и споре, али далекосежне по својим последицама. Начин прихватања промене је такође различит – у модерном друштву новост се прихвата зато што је новост, док у традиционалном друштву свака новост мора да буде интегрисана у традицију, односно нужно је да “свака новост не буде више новост да би била прихваћена” (Мандра 2001:132).

---

¹⁶ “ А живот човеков је усамљенички, сиромашан, опасан, скотски и кратак... Али има доста крајева у којима се тако и данас живи. Јер дивљи народи у многим крајевима Америке ... живе и данас на онај скотски начин као што сам већ говорио” (Хобз 1991:137-8). Насупрот томе, говорећи о ловачким и сакупљачким друштвима, Гиденс истиче: “Проучавање њихових култура омогућава нам да јасније увидимо да су неке од наших институција далеко од тога да буду “природна” обележја човековог живота. Наравно, то не значи да би требало да идеализујемо услове у којима су ловци и сакупљачи живели; па ипак, одсуство ратова и главних неједнакости у погледу богатства и моћи, као и нагласак на кооперацији пре него на конкуренцији служе као опомена да свет који је створила модерна индустријска цивилизација не мора нужно изједначити са “наплетком” (2003:34-36). Слично упозорење се може применити и на проучавање других облика предмодерних друштава.

Традиција и друштвена промена: отпор и прихватање

Утицај традиције на друштвене промене у раду се посматра у контексту схватања друштвеног развоја као комплексног, више-димензионалног, усмереног и делимично контролисаног процеса. Друштвена трансформација се посматра као “континуиран, контингентан, делимично неодређен и отворен процес који остварују колективни актери и који се одвија у пољу структурираних опција (ограничених могућности за деловање) наслеђених као акумулирани резултат ранијих фаза истог процеса” (Sztompka, 2000:450). Може се говорити о “контекстуалности” друштвеног развоја; уместо аутоматског преношења институција и вредности (углавном оних развијених у модерним друштвима Запада) мора се водити рачуна о специфичности географског простора и историјског наслеђа, о социо-културним, етничким, класним, религијским и другим карактеристикама појединачних друштава (Brohman 1995). Контекст развоја је резултат посебног историјског процеса и мења се током времена и међу друштвима. Европоцентризам делује негативно на могућности остваривања алтернативних модела уравнотеженог развоја који би били засновани на већем ослањању на сопствене снаге и ширем учешћу становништва.

Друга особина друштвеног развоја је неравномерност. Брзина друштвених промена је различита у различитим областима друштвеног живота. Промене у култури које треба да омогуће прихватање нових вредности и ефикасно функционисање нових институција се одвијају најспорије (Огбарнова теорија културног заостајања и Дарендорфова теза о три сата) и најболније јер доводе до културне дезорганизације, аномије и осећаја угрожавања идентитета. Зато се у новијим теоријама (укључујући и неомодернизацијске теорије) истиче значај социјалног и културног капитала друштва и друштвених група за успешно остваривање модернизације. Хантингтон анализира однос модернизације и позападњачења и указује да касније фазе модернизације доводе до ускрснућа домаће културе због повећања моћи друштва, с једне стране, и кризе идентитета са друге стране (Хантингтон 2000:82). Уместо прилагођавања домаћих култура модернизацији, по његовом мишљењу, може се говорити о прилагођавању модернизације домаћим условима (нпр. не модернизација ислама, већ исламизација модернизације).

У контексту овако схваћеног појма друштвеног развоја треба размотрити однос традиционалног и модерног у савременим друштвима имајући у виду при том да су то амбивалентни појмови који се не могу једнозначно означити. Све што једно друштво или друштвена група наслеђују у прошлости је историјско наслеђе. Део тог историјског наслеђа према коме постоји активан однос назива се традиција. Селекција садржаја историјског наслеђа одражава потребе друштвених група. Традиција не мора да одговара стварном историјском току: третман делова историјског наслеђа не

мора да одражава њихово значење у прошлости, већ актуелне потребе и интересе друштвене групе. Неке традиције могу да буду измишљене. “Те традиције су одговори на нове ситуације, које узимају облик референце на претходне ситуације, или које успостављају своју сопствену прошлост путем наводно обавезујућег понашања” (Хобсбом, Рејнцер 2002:6).

Традицију карактеришу континуитет, рутина, неупитност, инерција, али она није непроменљива; промењени друштвени услови доводе до преиспитивања традиције, одбацивања неких елемената, прилагођавања, мењања значења или ишчезавања садржаја; неки елементи могу да буду “успавани” да би у неком другом времену оживели. Ови процеси могу да се одвијају спонтано и намеравамо. Време је конституенс традиције, фактор који утиче на јачину њеног деловања, али је време неопходно и за њено слабљење и промену. Учвршћивање нових институција, образаца понашања и вредности, смањивање отпора променама и потпуно испољавање ефеката промена захтева време. Поред тога, друштва изложена процесима модернизације суочавају се са проблемом симултаности промена (Elster, Offe, Preuss 1998:19): економске, политичке и културне промене морају да се одвијају истовремено, што доводи до негативних последица због интеракције ефеката.

Да би могле да се одрже и остваре жељене ефекте, институције, вредности и нови облици понашања морају да буду прихваћени, односно морају да буду интерпретирани на такав начин који ће омогућити да се не доживљавају као наметнуте споља већ као нешто што је по себи вредно, корисно, добро, пожељно за појединца и заједницу. У том процесу традиција делује као филтер; пропуштене кроз њу нове институције се модификују, прилагођавају локалним условима, нове форме се испуњавају домаћим садржјем и обрнуто. Ти процеси доводе до различитих последица: неке од нових институција се одбацују и не успевају да заживе; другима се начин функционисања толико мења да не могу да омогуће ефикасно обављање делатности; у неким случајевима се остварује успешно прилагођавање које обезбеђује да се развије поверење у нове институције.

Традиционално и модерно подразумевају и континуитет и дисконтинуитет. Свака појава садржи у себи елементе традиционалног у мери у којој је активност људи одређена историјским искуством и културом; са друге стране свака новина, у интеракцији са наслеђем, утиче на будуће способности за деловање. У којој мери традиција утиче на друштвену стварност и деловања људи, да ли ограничава или пак омогућава промене, који нови облици организације друштва и понашања могу да се укорене у традицији, који делови традиције су инкомпатибилни са новим институцијама и вредностима, не може се а priori тврдити, већ се може установити само конкретном анализом. На исти начин се може утврдити како друштвене промене утичу на поједине делове традиције, као и које су њихове негативне последице по функционисање друштва и деловање појединаца. Такође се може посматрати начин на који модерност ствара своју сопствену традицију.

Да би се избегла екстремна становишта, било у смислу глорификовања традиције или њеног негирања, анализа мора да узме у обзир конкретни садржај традиције и историјске услове њене афирмације у сваком конкретном случају – “традиција критичког традиционализма” (Sztompka, 1994:68).

Традиција одређује најшири оквир друштвеног искуства појединаца и група: дефинише социјални простор и временске оријентације, одређује идентитет, даје значења којима се интерпретирају нове ситуације; она омогућава стабилност друштвеног живота и сигурност појединачног идентитета. Јачање традиције указује на осећање угрожености колективног и индивидуалног идентитета, и на потребе друштвених група и појединаца да структуришу и осмисле свој свет који је изложен радикалним променама.

Најопштије, можемо рећи да традиција има двоструку функцију с обзиром на прихватање и учвршћивање нових институција, вредности, облика понашања, мотивација: може да их ограничава или поспешује. При том је најважнији социјални и културни капитал друштва и његов потенцијал да прилагоди наслеђе прошлости захтевима садашњости и обрнуто. На основу објашњења функција и дисфункција традиције (Sztompka 1994) може се анализирати на који начин традиција делује на остваривање друштвених промена, као и како актери могу да користе традицију за подстицање прихватања промена.

Традиција представља залиху готових искустава, идеја и ресурса за обликовање света; она обезбеђује континуитет, стабилности и сигурност. Ове особине традиције које су нужне за функционисање друштва могу да представљају сметњу прихватању друштвених промена тиме што *ограничавају креативност* и доводе до неефикасности; уместо иновације и прилагођавања новим условима, прибегава се готовим решењима и задржава стари начин живота. Традиција делује на *индивидуалне мотиве и ставове*; интериоризоване вредности, веровања и улоге споро се мењају. Поред ових општих особина, традиција утиче на прихватање или отпор друштвеним променама и својим *специфичним садржајем*. Религија, историјско искуство, предрасуде, колективни идентитети својим садржајем могу да утичу да појединци и друштвене групе одбаце одређене друштвене промене као неприхватљиве.

Када говоримо о традицији као фактору који подстиче остваривање друштвених промена, најопштије речено, можемо разликовати три области овог утицаја. Традиција може да *подстиче прихватање* новог начина живота, вредности и институција, било тако што се оне легитимишу проналажењем везе са прошлошћу или тако што се указује на њихову супротност у односу на негативне примере из прошлости. Тиме се подстиче култура легализма која је важни део социјалног капитала друштва. Прошлост може да служи као модел у потрази за новим институцијама, али су ове могућности ограничене.

Многи аутори истичу улогу традиционалног социјалног и културног капитала у *ублажавању негативних последица* процеса модернизације. Посебно у раним фазама друштвеног развоја, неравномерни развој различитих сектора доводи до несигурности и сиромаштва. Традиционалне социјалне везе могу да амортизују негативне ефекте наглих промена када још нису изграђене ефикасне институције социјалне заштите. Традиционални облици привређивања јављају се као допуна модерним, а традиционалне вредности попуњавају празан простор у коме функционишу нове институције.

Традиција обезбеђује *лојалност и идентификацију* са друштвеним групама. Она може да ублажава сукобе и поделе у друштву који настају као последица радикалних економских и политичких промена.

На који начин друштва изложена процесима радикалних друштвених промена могу да ублаже негативне и искористе позитивне функције традиције? Преко деловања оних институција и актера који имају могућности свесног усмеравања друштвених процеса, пре свега тиме што утичу на промене у вредностима, ставовима, понашању и мотивацији људи: образовања, политичких елита и масовних медија. Мере које се могу применити у коришћењу прошлости за ублажавање негативних последица модернизације и повећање прихватања друштвених промена морају да имају у виду разлике између друштвених група у погледу јачине везаности за поједине традиционалне садржаје.

Негативна општа оцена прошлости друштва и његовог наслеђа најчешће има контра-ефекат. Она изазива отпор, осећај деградације и насиља споља јер се интерпетира као угрожавање колективног и индивидуалног идентитета. Сличне последице изазива и инсистирање на истовременој промени великог броја уверења и ставова, посебно када појединци не могу да доведу те промене у непосредну везу са побољшањем своје животне ситуације или са решавањем важних друштвених проблема. Треба имати у виду да радикалне промене доводе до културне дезоријентације “када нормативни и когнитивни контекст људског живота губи своју хомогеност, кохерентност и стабилност, и постаје разноврстан или чак поларизован на различите културне комплексе” (Sztompka, 2000:453). Однос друштвених група и појединаца према променама зависиће од њихове “дефиниције ситуације” (Томас). Уколико се промене сматрају пожељним и корисним, или пак непријатним, али нужним, уследиће адаптивне реакције које доводе до прихватања нових вредности или бар њиховог толерисања. Међутим, уколико се нови облици понашања и нове вредности доживљавају као нешто што није повезано са основним проблемима друштва и појединца, њихово наметање доводи до јачања супротних ставова (посебно ако се односе на области које су традицијом дефинисане као лични избор и приватност, нпр. породица, сексуални односи и слично).

Посебно је значајан утицај који традиција има у национално и религијски нестабилним друштвима. Колективни идентитети имају корена у далекој (стварној или измишљеној) прошлости и често се најлакше дефинишу оним против кога су. Многе народе карактерише свест о херојској прошлости, као и свест да су били жртве стране владавине и да су оштећени вољом великих сила у корист својих суседа. Традиција сама по себи не може да се идентификује са нетолеранцијом (постоји традиција добросуседских односа, суживота, сарадње). Периоди криза и наглих друштвених промена доводе до јачања лојалности према оним колективитетима који се оправдавају традицијом (нација, религијска заједница). Рационална аргументација у корист мултикултурализма, етничке и верске толеранције углавном не доноси у краћем времену жељене резултате. Често она може да има и контраефекат; захтев за уважавањем “другог” може да појачава нетрпељивост, јер се тумачи као слабљење сопствене позиције.

За развијање толерантних ставова посебан значај има образовање, не само у смислу повећања знања о другима, већ и у смислу начина на који се интерпретира заједничка прошлости. Образовање омогућава релативизовање оригиналности и самосвојности сопствене традиције: национална или етничка традиција у великој мери је изграђена кроз процесе дифузије и преузимања елемената од околних народа. Језик, обичаји, културно стваралаштво, свакодневни живот, чак и свеци и хероји – одражавају заједничке елементе традиција различитих група, а да припадници тих група тога нису свесни.

Историја односа са суседним народима посматра се углавном кроз политичку историју (сукоби, освајања, покорвања, савези против “трећих”). Заједничка историја других области друштвеног живота (као што су привреда и култура) у којима су по природи више изражени контакти, сарадња, узајамна корист, остаје углавном непозната. Изучавањем историје доминирају догађаји, а не процеси, као и примена савремених категорија на прошла времена када појаве које се њима означавају нису ни постојале (нација, национална држава). Најзад, интерпретација важних историјских догађаја са више аспеката може да буде припрема за прихватање другачијих објашњења од оних која су општеприхваћена. Избор симбола, личности и догађаја или истицање неких њихових аспеката може да делује подстицајно или легитимишуће за усвајање или промену одређених вредности и облика понашања. Начин на који се традиција употребљава или оспорава, као и контекст у коме се користи такође утичу на крајње последице.

*

*   *

Друштвени развој је само делимично усмераван и контролисан намераваном планираном активношћу друштвених актера – процес

друштвене промене се одвија у наслеђеном културном окружењу што значи да актери имају ограничен приступ културним добрима.

Анализа утицаја традиције на прихватање друштвене промене треба да се смести у простор између социјалног инжењеринга са једне стране и схватања о потпуној спонтаности и нужности друштвених и историјских процеса с друге стране. У том контексту треба посматрати и могућности активног коришћења традиције којим би се ублажиле болне последице процеса трансформације и остварио одржив уравнотежен развој. Ове могућности су ограничене, па се овде може применити оно што Хобсбом и Рејдер истичу у погледу успеха употребе измишљених традиција: он је у сразмери са “успехом у емитовању програма на оним таласним дужинама које је публика спремна да прими” (2002: 384). При том, наравно, треба имати у виду да традиција може, и да се у стварност, чешће употребљава за легитимисање отпора друштвеној промени и изазивање сукоба. У том случају је њена употреба једноставнија и директнија, а резултати су ефикаснији.

Литература

49. Бергер, Петер Л. (2002) “Социологија: повлачење позива”, *Ка социологији, Збирка социолошких текстова* (прир. Јовановић, Ђ. и Живковић, Ј.). Косовска Митровица: Филозофски факултет.
50. Berger, H., Kellner, P (1991) *Социологија у новом кључу*. Ниш: Градина.
51. Богдановић, Мира (1994) “Модернизацијски процеси у Србији у XX веку”, *Србија у модернизацијским процесима XX века* (Перовић, Л., Обрадовић, М., Стојановић, Д., ур.). Београд: Институт за новију историју Србије.
52. Brohman, John (1995) “Universalism, Eurocentrism, and Ideological Bias” in “Development Studies: From Modernisation to Neoliberalism”. *Third World Quarterly*, 16:1, p.121-141, EBSCO, <http://search.global.epnet.com>, HTML. Приступ: 22.9. 2002.
53. Гиденс, Ентони (1998) *Последице модерности*. Београд: “Филип Вишњић”.
54. Гиденс, Ентони (2003) *Социологија*. Београд: Економски факултет.
55. Гредељ, Стјепан (1996) “Модернизација и модерност”. *Филозофија и друштво*, IX-X, 239-. <http://institut.institfdt.bg.ac.yu>. Приступ 31.10. 2002.
56. Диркем, Емил (1972) *О подели друштвеног рада*. Београд: Просвета.
57. Elster, Jon, Offe Klaus and Preuss, Ulrich K. (1998) *Institutional Design in Post-Communist Societies. Rebuilding the Ship at Sea*. Cambridge: Cambridge University Press.
58. Мандра, Анри (2001) *Основи социологије*, Подгорица: ЦИД – Универзитет Црне Горе.
59. Marshall, Gordon (1998) *Dictionary of Sociology*, Second Edition. Oxford – New York: Oxford University Press.
60. Polanyi, Karl (1999) *Велика преобразба. Политички и економски извори нашег времена*. Загреб: Наклада Јасенски и Турк.

61. Sztompka, Piotr (1994) *The Sociology of Social Change*, Oxford, UK–Cambridge, USA: Blackwell.
62. Sztompka, Piotr (2000) “Cultural Trauma: The Other Face of Social Change”. *European Journal of Social Theory*, 3(4), 449-466., EBSCO, <http://search.global.epnet.com>, PDF. Приступ 2. 11. 2002.
63. Фукујама, Френсис (1997) *Сукоб култура*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
64. Хантингтон, Семјуел (2000) *Сукоб цивилизација и преобликовање светског поретка*, друго издање. Подгорица – Бањалука: ЦИД – Романов.
65. Хобз, Томас (1991) *Левијатан или материја, облик и власт државе црквене и грађанске*. Ниш: Градина.
66. Хобсбом, Ерик, Рејндер, Теренс (2002) *Измишљање традиције*. Београд: Библиотека XX век – Чигоја штампа – Круг.
67. Webster, Andrew (1990) *Introduction to the Sociology of Development*. London: Macmillan.
68. (2000) *New Paths to Social Development. Community and Global Networks in Action*. World Bank.

Gordana Stojić Atanasov

Tradition and Social Change

Summary

The paper discusses the concepts of the traditional and the modern as well as the theoretical-methodological consequences of the division into the traditional and the modern societies, namely, the division that has dominated sociology since its foundation. The starting assumption is that the traditional and the modern do not necessarily exclude each other and that it is not possible to define the tradition *a priori* as a barrier to social change. A concrete analysis can point to the way in which particular forms of tradition affect various aspects of social development. Finally, the role of political elites, educational systems and mass media in the (re)interpretation of history and the use of tradition as a (dys)functional factor of development are pointed out.

Key words: tradition, traditional, modern, social development, social change, modernization, resistance to change, sustainable social development.

